

FENOMÉN DOBROVOLNICTVÍ V BRNĚNSKÝCH RODINÁCH

THE PHENOMENON OF VOLUNTEERING IN BRNO FAMILIES

Regina SCHOVANCOVÁ – Lucie FOLTOVÁ

Výzkumné pracoviště preventivní a sociální pediatrie, LF MU, Brno,
Ústav preventivního lékařství, LF MU, Brno
VPPSP LF MU, Bieblova 16, 613 00 Brno
e-mail: reg.schovancova@tiscali.cz

Abstrakt

Tato studie pojednává o dobrovolnictví a dobrovolnících. Cílem práce bylo ověřit vybrané osobnostní i sociální charakteristiky dobrovolníků.

Analýza probíhala na širokém souboru osob, který vychází z Evropské longitudinální studie rodičovství a dětství (ELSPAC), použitá data jsou z období 11 let věku sledovaných dětí. Rodiče byli rozděleni dle pohlaví a dále do tří skupin: 1. osoby, které vykonávají dobrovolnickou činnost; 2. osoby, které ji vykonávaly někdy v minulosti; 3. osoby, které se dobrovolnictví nikdy nevěnovaly.

Determinanty, které jsme stanovily jako relevantní pro sledování těchto charakteristických znaků, jsou následující: Vzdělání, placené zaměstnání versus nezaměstnanost, ne/spokojenost v práci, počet přátel, náboženská víra, psychické potíže (úzkost, deprese, užívání alkoholu, kouření), sebehodnocení, rozvod, ne/přítomnost partnera/ky.

S výjimkou proměnné „vzdělání“, kde se jednoznačně potvrdily závislosti popsané ve většině prací, vykazoval náš vzorek poněkud nestandardní výsledky, které nepotvrdily naše hypotézy o vlivu víry či pohlaví. Stejně tak se nám nepotvrdila hypotéza o eventuální kompenzaci některých subjektivních frustrací prostřednictvím dobrovolnické práce.

Klíčová slova: dobrovolnická práce, charakteristiky dobrovolníka, vzdělání, zaměstnání, víra, psychické potíže, partnerský vztah

Abstract

This paper deals with volunteering and volunteers. The aim of this paper is to verify selected personality and social characteristics of volunteers on our specific sample.

The study sample is formed by the participants of ELSPAC (European Longitudinal Study of Parenthood and Childhood) and the data used is from the eleven-year-old age (of the children from the project) period. The parents from this project were divided by sex and then into three groups. There are: 1. group of people who are actually volunteers, 2. group of people who were volunteers sometime in past, and 3. group of people who had never been volunteers.

The determinants (which we defined as relevant for the assessment of characteristics) are: education, paid employment vs. unemployment, satisfaction in work, number of friends, religion, psychogenic difficulties (anxiety, depression, alcohol use, smoking), self-esteem, divorce, existence of mate.

With the exception of variable „education“, in which we univocally confirmed the link with voluntary work described in the majority of papers, our sample showed rather atypical outcomes. Our hypotheses about influence of religion or sex are not confirmed. Similarly there is no evidence for our hypothesis about possible compensation of some subjective frustrations through voluntary work.

Key words: voluntary work, characteristics of volunteer, education, employment, religion, psychogenic difficulties, relationship

ÚVOD

Dobrovolnictví je prastarým fenoménem, bývá popisováno a vysvětlováno již od antických dob. Úvahy nad smyslem a otázkami dobrovolnictví nalezneme v textech Platónových, Aristotelových, stejně jako v pozdější době v židovsko-křesťanském náboženství, kdy byla a dosud je láska k bližnímu chápána jako základ celého učení. Úvahy o dobrovolnictví nalezneme v dílech středověkých i novověkých filosofů.

O dobrovolnictví v naší zemi se začalo po delší pauze více hovořit opět po pádu komunismu. Jedním z důvodů je, že v době tzv. socialismu byl samotný pojem dobrovolnictví, a stejně tak jeho obsah, hluboce zprofanován. Jak uvádějí Frič a kol. (2001), éra socialismu až na drobné výjimky (akce Z) zanechala spíše negativní konotace pojící se s pojmy jako dobrovolnictví, dobročinnost apod. Tento efekt byl způsoben silnou politizací a ideologizací dobročinného angažování, mnohdy též motivovaného eventuálním kariéřním postupem, často však prostě vynuceného.

Podobný názor nalezneme též u Anheiera a Salomona (1999, cit. dle Plagnol, Huppert, 2010), i u Oldřicha Matouška (2007), který je toho názoru, že tento negativní dozvuk přetrvává zvláště ve střední a starší generaci. K postupné rehabilitaci a legitimizaci pojmu i obsahu dobrovolnictví začalo docházet až po listopadu 1989. „*Dobrovolnictví je silné tam, kde lidé mají dlouhodobě svobodu, kde se necítí bezmocní vůči režimům*“ (Matoušek, 2007, p. 37). Nicméně jak uvádí Frič a kol. (2001), zdaleka ještě není situace optimální a ve srovnání se zahraničím (například USA či Německem) není rozsah dobrovolnické činnosti vysoký³. Pro srovnání i Plagnol, Huppert (2010) uvádějí, že ve východní Evropě je nízká dobrovolnická zapojenost. K podobným závěrům docházejí taktéž Zášková, Mlčák (2009), kteří uvádějí, že ve světě je dobrovolnictví mnohem rozšířenější aktivitou, konkrétně například v USA. „*Přibližně 45 % všech Američanů nad 18 let věnuje každý týden aspoň nějaký čas dobrovolnické práci. Američané stráví 19 miliard hodin ročně dobrovolnickou prací a hodnota této práce byla stanovena na 226 miliard dolarů.*“ (Zášková, Mlčák, 2009, p. 161).

Z těchto údajů můžeme alespoň zhruba odhadnout, jak obrovský potenciál je obsažen v dobrovolnické práci. Neexistuje snad jediná oblast lidské činnosti, kde by se nemohlo dobrovolnictví uplatnit, ať již jde o pomoc trpícím lidem v nemoci či v nouzi, o ochranu přírody či zvířat, vytváření věcí či provozování nějakých, v té chvíli potřebných, služeb. Lze říci, že dobrovolnictví je fenoménem, ve kterém se naplno projeví jedinečná schopnost lidské solidarity, empatie a pravého obsahu lidství. Do popředí proto vystupuje důležitost myšlenky, jak je potřebné se pokusit občany i v naší republice nějakým způsobem do dobrovolnické

³ Jak uvádějí Frič a kol. (2001), podíl dobrovolníků v populaci se pohybuje kolem hranice 5–8 %. Počty dobrovolníků mezi mladými lidmi (18–24 let) se však v současnosti zvyšují, jejich podíl již dosahuje až třiceti procent, ovšem do dobrovolné aktivity jsou započítávány i takové činnosti jako například sousedská výpomoc (MF DNES, 10. 3. 2011).

aktivitu více zapojit⁴. Účelem předkládané práce je tedy alespoň malou částí napomoci tomu, aby se v naší zemi dobrovolnický potenciál více rozvinul, eventuálně předestřít některé možnosti, jak postupovat při výběru či motivování našich občanů k dobrovolnictví. Abychom rozpoznali, jaký způsob oslovení těchto osob bude nejefektivnější, je napřed nutné pochopit jejich charakter či specifika. Tyto údaje by mohly ocenit například některé neziskové organizace zabývající se organizováním dobrovolnické práce a nábořem dobrovolníků apod.

Samozřejmě na realizaci této výzvy je nutné nejprve se pokusit identifikovat některé motivy či aspekty, které odlišují osoby vykonávající dobrovolnickou činnost od lidí, kteří ji nevykonávají, a celkově blíže specifikovat charakteristické rysy dobrovolníka⁵.

V naší práci se zaměřujeme právě na zjištění toho, jaký typ osobnosti nalezneme s největší pravděpodobností na místě dobrovolníka, který se nachází v produktivním věku, jaké faktory jsou pro takového člověka charakteristické, přičemž jsme se ve své práci zaměřily nejenom na hmotné aspekty, jakými jsou například placené zaměstnání a výše příjmu, ale i na psychosociální aspekty, například na to, zda dotyčný zažil rozvod nebo zda pociťuje psychickou spokojenost.

PROBLÉM

Na obecnou otázku „Kdo jsou dobrovolníci?“ odpovídají Pavol Frič a kol. (2001) velmi obecnou charakteristikou těchto lidí – nejčastěji jsou zastoupeni skupinou studentů středních a vysokých škol, další nejsilnější skupinou jsou ženy mezi 50 – 60 lety, které bývají aktivní zvláště v sociální oblasti. S tímto zjištěním koresponduje názor Sabriny Oesterle a kol. (2004), kteří uvádějí, že mladé dospělé (tj. osoby po ukončení vzdělávání) jejich pracovní a rodinné povinnosti v dobročinné aktivitě redukuje. V zahraničí nalezneme mezi dobrovolníky i mnoho podnikatelů a důchodců, což u nás zatím platí jen v malé míře, obvykle pouze pro velká města (Hučín, 2003).

Frič a kol. (2001) rozlišují tři základní dominantní motivace k dobrovolnictví – konvenční (40 % mezi dobrovolníky), kdy k aktivitě vedou morální normy nejbližšího okolí (nejčastěji náboženská morálka⁶ a subjektivní představy o správném způsobu života) a neformální společenská pravidla, přičemž tato motivace je typická pro osoby nad 60 let věku. Druhou motivací je tzv. reciproční motivace (37 %) – nositelé této motivace hledají v dobrovolnictví nejen prvky dobra pro jiné, ale i užitečnost pro sebe. Většinou jde o získávání nových praktických zkušeností či navazování nových vazeb, obvykle se jedná o mladého ateistu do 30 let věku. Poslední motivací je tzv. nerozvinutá (23 %), rozhodujícím kritériem pro nositele této motivace je důvěra v konkrétní organizaci, přesvědčení o smysluplnosti úsilí v konkrétním případě a pocit podílu na šíření dobré myšlenky. Tento typ je nejčastější u vysoko-

⁴ V poslední době se i v naší zemi objevuje fenomén tzv. firemního dobrovolnictví, kdy firma poskytne svým zaměstnancům benefit ve formě jednoho volného placeného dne, který zaměstnanci využijí ve prospěch některé z dobročinných aktivit, například úklidu lesa. Toto institucionalizované dobrovolnictví je podle našeho názoru sice na hranici dobrovolnosti individuálního člověka - zaměstnance, avšak splňuje kritéria pro dobrovolnou činnost z hlediska širšího celku (firmy, podniku, úřadu...) (MF DNES, 26. 5. 2011). I mezi odborníky v oboru existují na tento typ dobrovolných aktivit poněkud rozporuplné názory. Tak například Matoušek (2007, p. 37) míní, že: „*Nejde ovšem o dobrovolnictví v pravém slova smyslu. Budování týmu organizuje zaměstnavatel. Dobrovolník by si měl o svých aktivitách rozhodovat sám.*“ Zuzana Havrdová (2007, p. 37) zmiňuje, že: „*Osobně bych dala lidem ve firmě více nabídek....Bylo by podle mne problematické, kdyby ‚účel stmelování‘ byl nadřazen člověku, který potřebuje pomoc. Snad je ale možné obě sladit, udělat-li se to citlivě.*“

⁵ Co se týče motivů dobrovolné práce v ČR, 95 % dobrovolníků pociťuje ve své činnosti smysluplnost, 77 % v ní vidí možnost rozšíření a prohloubení kvalifikace a zaplnění volného času, 77 % cítí, že si posilují sebevědomí a 63 % umožňuje dobrovolnictví neztratit pracovní návyky a udržovat se v kondici (Frič a kol., 2001).

⁶ Tato hypotéza souzní s názorem Serowa, Dreydena (1990, cit. dle Gerstein a kol., 2004), kteří dokládají, že náboženská víra pozitivně asocjuje s ochotou k dobrovolnictví.

školáků a dále osob od 46 do 60 let. Spektrum motivací dobrovolníků rozšiřuje také Matoušek (2007). Podle něj může jít například o smysluplné využití času po odchodu do důchodu, zaplnění vztahového prázdna, řešení osobního traumatu, subjektivní pocit odčinění dávné křivdy, kterou dobrovolník způsobil, dobrovolnictví jako důkaz zájmu o obor při přijetí na vysokou školu a další.

Další členění motivací k dobrovolnické činnosti nabízí Snyder (1993, cit. dle Gerstein a kol., 2004), který rozlišuje motivaci altruistickou, egoistickou a kombinovanou, přičemž podle jeho názoru se konkrétní dobrovolník profiluje v závislosti na svých psychických potřebách.

Pro naši studii je jistě důležitý též poznatek Pennera a kol. (1995, cit. dle Zášková, Mlčák, 2009) a rovněž Eisenbergové a kol. (2002), kteří ve svých výzkumech dospěli k závěru, že vlastnosti, které tvoří prosociální osobnost (zde tento termín definován jako soubor osobnostních rysů a tendencí, které spolu korelují a souvisejí s prosociálními myšlenkami a jednáním), se u člověka vyvíjejí ve velmi raném věku a během života se nemění. Stejně tak longitudinální studie Knafova a Plominba (2006, cit. dle Zášková, Mlčák, 2009) dokazuje na studiu dvojčat, že prosociální vlastnosti mají mnohem více genetickou než environmentální determinaci. Na druhé straně existují autoři, kteří daleko více než na genetické či environmentální aspekty povahy člověka kladou důraz na kontextualitu neboli vlastnost situace v rozhodné chvíli a na způsob chování ostatních (jiných) lidí v této rozhodné chvíli⁷ (např. Rushton, 1984; srov. Penner, Finkelstein, 1998; obé cit. dle Zášková, Mlčák, 2009). Gerstein a kol. (2004) doporučují zaměřit se na osobnostní charakteristiky dobrovolníků, dále ovšem i na environmentální a situační kontext. Podobný názor mají i Plagnol, Huppert (2009), přičemž navíc doporučují zaměřit se i na historické a institucionální pozadí jednotlivých zemí, odkud dobrovolníci pocházejí.

Diskuse v této oblasti pokračuje, dokonce i autoři, kteří se dříve klonili k názoru, že právě výše zmíněné situační proměnné hrají důležitou roli v prosociálním chování, nyní rovněž nacházejí jako důležité determinanty právě osobnost a sociální učení (Dovidio a kol., 1991, cit. dle Zášková, Mlčák, 2009).

Co se týká existence genderových rozdílů ve vykonávání dobrovolné činnosti, dobrovolnictví, jsou potvrzovány prakticky všemi autory. Například větší participaci žen potvrzuje výzkum Fiony Wardellové a kol. (2000), kde autoři popisují svůj vzorek dobrovolníků, jenž byl tvořen ženami ze tří čtvrtin, přičemž vdané ženy tvořily 55 % tohoto počtu (srov. Haumerová, 2007). Gerstein a kol. (2004) předpokládají jiné motivy u mužů a žen a dokládají, že motivace tzv. egoistická bude u žen častější (ženám může dobrovolnictví pomoci přenést se například přes krizi ve vztahu, ztrátu člena rodiny, proces stárnutí, odchod dětí z domova atd.). Zatímco v Evropě jsou genderové rozdíly v oblasti dobrovolnické činnosti poněkud méně výrazné⁸, v USA ženy působí v dobrovolnickém hnutí častěji. Avšak napříč všemi zeměmi existuje jiný druh genderového rozdílu, a to konkrétně v typu vykonávané dobrovolnické práce – zatímco ženy se spíše angažují v pečovatelské oblasti, muži se věnují organizačním činnostem souvisejícím s dobrovolnictvím (Wilson, 2000).

Jedním z vysvětlení tohoto jevu může být, že ve většině dostupných studií vycházely ženy jako pozornější vůči emocím ostatních, jako empatičtější, resp. jako citlivější k tzv. „emocionální nákaze“⁹ (například Hoffman, 1977, cit. dle Zášková, Mlčák, 2009). Jako

⁷ Typickým příkladem je jistý sociální nátlak na dárcovství krve, stejně jako například ztráta člena rodiny jakožto motivace prospět či se jakkoliv podílet na výzkumu nemoci, které podlehl apod.

⁸ Česká republika je v tomto ohledu v Evropě spíše výjimkou, muži se zde angažují výrazně méně než ženy (Tošner, Sozanská, 2002; Šormová, Klégrová, 2006, cit. dle Zášková, Mlčák, 2009).

⁹ Autory tohoto pojmu jsou E. Hatfieldová a kolektiv (1994), kteří ji definovali jako: „*tendenci automaticky synchronizovat exprese, vokalizace, držení těla a pohyby s těmi, které dělají druzí, a následně se s nimi emocionálně sbližovat*“ (o této studii referují Zášková, Mlčák, 2009, p. 126). Lze ji pojímat jako nejjednodušší empatický proces (Zášková, Mlčák, 2009). Dle vysvětlení sociální psychologie jsou genderové diference

jednu z výjimek můžeme uvést studii Lennonové a Eisebergové (1987, cit. dle Zášková, Mlčák, 2009), podle kterých mohou být genderové diference ovlivněny metodikou jejich měření a též typem měřených emocí. Konkrétně emocionální nákaza a osobní distres vykazovaly minimum genderových diferencí, zatímco v oblasti soucitu se ženy projeví jako daleko reaktivnější.

Zášková, Mlčák (2009) referují v této souvislosti též o studii Dohertyho (1995), kde se ukazuje, že i typ povolání má vliv na osobnostní předpoklady pro tzv. emocionální nákazu. Zdá se ovšem pravděpodobné, že tato závislost funguje směrem od osobnostních předpokladů k volbě souladné profese, nikoli naopak¹⁰.

Nepotvrzuje se silnější vazba mezi větším počtem dobrovolníků rekrutujících se ze skupiny s dostatkem volného času a materiálního zajištění ani z vyšších společenských vrstev.

Obecně vzato, alespoň v amerických realitách, se lidé v movitějších vrstvách stávají dobrovolníky častěji (Putnam, 2000, cit. dle Zášková, Mlčák, 2009), ale na druhé straně pozitivní souvislost výše příjmu a míry dobrovolnictví funguje jen do určitého stupně příjmu, následně se snižuje (srov. Frič a kol., 2001).

Řada autorů uvádí silnou pozitivní souvislost mezi vzděláním a dobrovolnictvím (např. Penner a kol., 2005, cit. dle Zášková, Mlčák, 2009; též Wilson, 2000; Atkins, Hart, Donnelly, 2005; Pospíšilová, Frič, 2010). I dle Friče a kol. (2001) je obecně platným rozlišovacím kritériem vzdělání – nejvíce se angažují v dobročinných aktivitách lidé s VŠ, nejméně se základním vzděláním (srov. též Oesterle a kol., 2004). Stejní autoři dále jmenují jako další kritéria pro dobrovolnickou činnost i místo bydliště a víru (větší podíl lidí z měst nad 100 000 obyvatel a věřících občanů mezi poskytovateli dobročinných aktivit).

Shrneme-li výše uvedené, v oblasti dobrovolných aktivit se zdá dominujícím vliv tří proměnných – vzdělání, příjmu a pohlaví, jistý dopad je nutno přičíst i faktorů víry, místa bydliště, věku, typu osobnosti, situačnímu kontextu či druhu povolání. V naší práci tedy budeme v těchto intencích ověřovat následující předpoklady.

Vzdělání pokládáme obecně za intervenujícího činitele, který rozšiřuje jak technicky, tak sociálně a intelektuálně možnosti i dovednosti potřebné k účinné dobrovolnické participaci. Příkladně se v tomto aspektu k celé řadě výše jmenovaných autorů - srov. Frič a kol. (2001); Oesterle a kol. (2004); dále Penner a kol. (2005, cit. dle Zášková, Mlčák, 2009); též Wilson (2000); Atkins, Hart, Donnelly (2005); Pospíšilová, Frič (2010).

Stejně tak náboženská víra je logickým předpokladem přítomnosti vlastností nutných k tomu, aby člověk dokázal účinně a nezištně pomoci druhému (srov. Frič a kol., 2001). Oba tyto předpoklady podporují i zjištění Oesterle a kol. (2004), že vzdělání i religiozita samy o sobě mohou být zdrojem motivací a možností pro dobrovolnou participaci.

V souladu s názorem Putnama (2000, cit. dle Zášková, Mlčák, 2009) se domníváme, že též v našem výzkumu se prokáže vazba, kdy vyšší příjem a dále více volného času, bude v přímé úměře k zapojení se do dobrovolnických aktivit, byť na rozdíl od amerických realit zde přece existují zcela jiné kulturní, historické či ekonomické vzorce.

V případě angažovanosti žen se pak příkláníme k názoru Hoffmana (1977, cit. dle Zášková, Mlčák, 2009), Wardellové a kol. (2000), stejně jako Haumerové (2007) a předpokládáme vyšší empatii, tím tedy vyšší míru soucitu a větší ochotu dobrovolnickou vypomoci. Každý jedinec dále podle našeho názoru potřebuje pro vlastní integritu a sebepotvrzení najít prostor, v němž se může realizovat a v němž si může kompenzovat své subjektivní nenaplnění v jiných oblastech. Ze všech těchto východisek definujeme naše hypotézy.

v prosociálním chování způsobeny hluboce zakořeněným pojetím tradičních rolí, kdy je ženě přisuzován úkol udržovat a vytvářet soulad uvnitř rodiny, což s sebou logicky nese nutnost vyšší míry empatie.

¹⁰ Autor zde srovnával skupinu studentů, lékařů a členů námořní pěchoty, přičemž jako nejvíce náchylná k emocionální naze byla skupina studentů, nejméně skupina příslušníků námořní pěchoty. I v těchto případech vždy co do míry soucitu a empatie vedly ženy před muži.

Hlavní hypotézy:

1. dobrovolnická aktivita bude přímo úměrná výši dosaženého vzdělání
2. větší dobrovolnickou aktivitu zaznamenáme u věřících osob oproti osobám nevěřícím
3. větší dobrovolnickou aktivitu zaznamenáme u žen než u mužů

Vedlejší hypotézy:

1. osoby s vyšším příjmem budou více angažovány v dobrovolnických aktivitách
2. osoby s dostatkem volného času (resp. bez placeného zaměstnání či nezaměstnané) budou vyvíjet větší dobrovolnickou aktivitu
3. jedinci, kteří prožívají v a) osobním, b) pracovním, c) sociálním či d) psychickém životě pocit frustrace či prázdna, budou v dobrovolnických aktivitách více zapojeni.

METODY

Výzkumný soubor vychází z Evropské longitudinální studie rodičovství a dětství (ELSPAC). Výchozí data souboru zahrnují údaje o všech živě narozených novorozencích (a jejich rodinách), jejichž matky měly v době porodu trvalé bydliště v Brně. Pokryto je období od 1. 3. 1991–30. 6. 1992, celkově šlo o 5549 dětí. Předkládaná práce pracuje se souborem celkově 3471 respondentů, konkrétně pak 1948 matek a 1523 otců. Důvodem rozdílu mezi původním počtem respondentů a počtem respondentů v této studii je jednak přirozený úbytek respondentů v průběhu longitudinálního výzkumu, který je běžný u všech projektů tohoto typu. Dalším důvodem je snaha statisticky vyčlenit z dostupných odpovědí pouze ty, které budou plně vyhovovat všem kritériím definice ne/dobrovolnictví, kterou uvádíme níže (pracováno tedy nebylo například s respondenty, kteří se angažují zasíláním věcných darů, humanitární či finanční pomoci například obětem zemětřesení apod.), a to s cílem zajistit co nejvyšší validitu. Samozřejmě pracováno nebylo ani s daty, která neobsahovala jasnou odpověď na otázku po respondentově dobrovolnické participaci (například odpovědi „nevím“, „nevzpomínám si“, atd).

Respondentům byl pojem „dobrovolnictví“ vymezen takto: Jde o práci/ činnost (ne tedy například dar peněžní či věcný) ve prospěch druhého nebo druhých, bez nároku na finanční odměnu, přičemž nerozhoduje, zda jde o činnost formální (tj. například zapojení se do činnosti nějaké neziskové organizace), či neformální. Tím, že není specifikováno, zda jde o práci pro nějakou instituci či nikoliv, podařilo se zahrnout i respondenty, kteří se v jiných výzkumech pravděpodobně nedostávají do běžných statistik. Znění otázky implikuje velmi různorodý rozsah dobrovolnické činnosti a od našich respondentů nebylo blíže vyžadováno specifikování jejího obsahu.

Respondenti byli nejdříve rozděleni na skupinu mužů a na skupinu žen. Následně každá z těchto skupin byla dále pro statistické porovnání rozčleněna na tři skupiny – 1. skupinu osob, které vykonávají dobrovolnickou práci v současnosti; 2. skupinu, která ji vykonávala v minulosti a konečně 3. skupinu, která neparticipovala v dobrovolnických aktivitách nikdy. Z celkového počtu matek vykonává dobrovolnickou činnost v současnosti 237, v minulosti ji vykonávalo 109 a nikdy nevykonávalo 1602 matek. Analogicky u otců jsou tyto údaje následovné: Nyní vykonává dobrovolnickou činnost 270 otců, v minulosti 140, nikdy nevykonávalo 1113 otců. Údaje použité v článku pocházejí z doby, kdy bylo sledovaným dětem 11 let¹¹, tedy z let 2002–2003.

¹¹ Jak je uvedeno výše, výzkumný soubor tvoří rodiče zahrnutí do longitudinálního projektu ELSPAC (*European Longitudinal Study of Parenthood and Childhood*) neboli Evropské dlouhodobé studie rodičovství a dětství. Tato prospektivní longitudinální studie probíhá v několika evropských zemích a sleduje vybrané soubory dětí a jejich

Dotazníky se kódují podle předem stanovených propracovaných kódovacích instrukcí a následně se pořizují do počítače, celý tento proces je na několika výstupech pečlivě kontrolován. Posléze byla data zpracována¹² v programu IBM SPSS Statistics 19 standardními statistickými metodami – vybrané proměnné byly testovány pomocí kontingenčních tabulek s využitím Pearsonova χ^2 testu. Dále byly vypočteny charakteristiky jako relativní rizika (RR), jejichž p hodnota byla stanovena na základě χ^2 rozložení. V případě porovnávání rozdílů středních hodnot (tam, kde to vyžadovala povaha dat) byl použit test ANOVA.

Vzhledem k cílům tohoto výzkumu byly vybrány pouze otázky, které zodpovídali dospělí respondenti, tedy rodiče sledovaných dětí. Determinanty, které jsme stanovily jako relevantní pro sledování charakteristických znaků osob, zabývajících se dobrovolnickou činností, jsou následující:

Vzdělání, náboženská víra (včetně toho, zda ve víře vychovávají své dítě), pohlaví, příjem, zaměstnání versus nezaměstnanost (resp. volný čas), sebehodnocení, rozvod, ne/přítomnost partnera/ky, spokojenost v práci, počet přátel, psychické potíže (úzkost, deprese, užívání alkoholu), kouření.

Některé z těchto determinant byly vybrány z důvodu svého potenciálu ověřit, zda se prokáže platnost výše uvedených teorií i na našem specifickém vzorku české populace, resp. osob přibližně stejného věku¹³, majících děti podobného věku a pocházejících z jedné oblasti naší země. K těmto determinantům řadíme vzdělání, zaměstnání či nezaměstnanost, příjem, víru.

Další z determinant (psychické potíže – úzkost, deprese, užívání alkoholu, kouření, nepřítomnost partnera/partnerky, úzký počet přátel, rozvod, ne/spokojenost v práci) nám mohou pomoci ověřit, zda dobrovolnictví napomáhá kompenzovat osobní deficity ať už v psychické či sociální oblasti (viz výše – Matoušek, 2007).

rodiny od těhotenství matky, přes porod, šestinedělí a kojenecké období až po období do 19 let věku dítěte. Základní výzkumné údaje jsou získávány prostřednictvím dotazníků, které vyplňují ve stanovených termínech rodiče zkoumaných dětí. První kontakt se sledovaným souborem zajistil ženský lékař, který respondentkám vysvětlil celý výzkum. Ženám i mužům, kteří byli (a jsou) ochotni se studii zúčastnit, byly (a jsou) poštou zaslány dotazníky na uvedenou adresu. Obsah dotazníků je koncipován mezinárodně, každý z nich projde nejprve pilotním sběrem k ověření srozumitelnosti pro respondenty a pro eliminaci zkreslení následně získávaných dat. Vyplněné dotazníky jsou respondenty zaslány zpět v příložené obálce, anonymita je zajištěna díky přiděleným kódům jednotlivým rodinám, pod kterými jsou všechna data následně zpracovávána. Při každém sběru dat je respondenty podepsán informovaný souhlas. Součástí těchto mezinárodně koncipovaných dotazníků byl rovněž soubor otázek týkajících se otázky dobrovolnické aktivity, který byl analyzován pro účely této práce.

¹² Statistické zpracování dat: Mgr. Petr Okrajek, Výzkumné pracoviště preventivní a sociální pediatrie, LF MU.

¹³ Z povahy studie ELSPAC vycházejí některé charakteristiky souboru. Jedná se o brněnské rodiny, které mají minimálně jedno dítě (sledované v projektu). Věkový průměr a rozptyl byl u matek v době sběru dat $36,5 \pm 5,4$ let a u otců $38,7 \pm 6,0$ let.

VÝSLEDKY

U všech proměnných jsme statisticky porovnávaly zvláště muže a ženy a jejich výsledky budeme následně komparovat.

Vzdělání

Tab. č. 1 – dobrovolnictví dle dosaženého vzdělání, muži, ženy (v %)

Vzdělání	Ženy – dobrovolná práce			Muži – dobrovolná práce		
	Ano, nyní	Ano, dříve	Ne, nikdy	Ano, nyní	Ano, dříve	Ne, nikdy
ZŠ, UO bez maturity	19,8	22,9	26,6	24,6	25,9	31,8
SŠ s maturitou	48,5	52,3	50,4	43,2	43,9	43,8
VŠ	31,6	24,8	23,0	32,2	30,2	24,5
	$\chi^2 = 10,589; p < 0,05$			$\chi^2 = 10,152; p < 0,05$		

p = hladina významnosti (p hodnota se týká rozložení kontingenční tabulky)

Z tabulky č. 1 je patrné, že nejčastěji je mezi dobrovolníky zastoupena skupina osob se středním vzděláním s maturitou. Tato skupina je nejpočetnější ve všech podsouborech, což je logické, neboť je nejvíce zastoupena i v populaci.

V absolutních číslech se tedy nejvíce žen dobrovolnic rekrutuje ze skupiny SŠ s maturitou. V relativních číslech se však mezi ženami dobrovolnické práci v současnosti nejvíce věnují ty s vysokoškolským vzděláním (dle dopočtu relativního rizika RR jich je ve skupině současných dobrovolnic 1,38krát více než těch s VŠ, které nikdy dobrovolnou činnost nevykonávaly). Ženy s nižším vzděláním (bez maturity), se do dobrovolnické práce zapojují v poměrných číslech méně často (dle RR je ve skupině bez maturity 0,75krát méně současných dobrovolnic než těch, které dobrovolnickou práci nevykonávaly nikdy).

V rámci jednotlivých vzdělanostních skupin je u mužů menší rozdíl než u žen. Přesto vidíme totožný trend jako u žen – ve skupině vysokoškoláků se zapojuje do dobrovolnické práce 1,31krát více osob oproti skupině mužů s VŠ, která se nevěnovala dobrovolnické práci nikdy, analogicky v rámci skupiny mužů bez maturity se angažuje 0,77krát méně současných dobrovolníků než těch, kteří dobrovolnickou práci nevykonávali nikdy.

Zaměstnání, ne/spokojenost z práce a příjem

Tab. č. 2 – dobrovolnictví dle zaměstnání a spokojenosti, muži, ženy (v %)

Zaměstnání	Ženy – dobrovolná práce			Muži – dobrovolná práce		
	Ano, nyní	Ano, dříve	Ne, nikdy	Ano, nyní	Ano, dříve	Ne, nikdy
Nyní zaměstnán/a	72,6	75,5	80,0	98,5	93,6	96,8
Nyní bez zaměstnání	27,4	24,5	20,0	1,5	6,4	3,2
	$\chi^2 = 7,660; p < 0,05$			$\chi^2 = 7,215; p < 0,05$		
Uspokojení z práce						
Spokojen/a	73,1	67,9	66,2	72,9	59,4	58,5
Nespokojen/a	1,8	6,2	4,5	2,7	4,7	5,4
Střídavě	25,1	25,9	29,3	24,4	35,9	36,1
	ns			$\chi^2 = 18,920; p < 0,001$		

p = hladina významnosti (p hodnota se týká rozložení kontingenční tabulky)

ns = nesignifikantní

Vztah mezi vykonáváním dobrovolnické práce a ne/zaměstnaností byl prokázán pro obě pohlaví (viz tabulka č. 2). Ženy, které nemají zaměstnání, se zapojují do dobrovolnických

aktivit více než ty, které placené zaměstnání mají. Mezi dobrovolnicemi je přes čtvrtinu žen, které nemají placenou práci. Oproti tomu v podsouboru těch, které nikdy dobrovolnické aktivity nevykazovaly, jich je pouhá pětina. Podle RR je tedy nezaměstnaných dobrovolnic 1,37krát více než nezaměstnaných neangažovaných žen.

Naopak v případě mužů tabulka ukazuje, že více se v dobrovolnictví angažují zaměstnaní muži. Může to rovněž být ale dáno celkově nízkým počtem nezaměstnaných mužů ve vzorku. Nicméně rozdíly mezi skupinami jsou statisticky signifikantní.

Zajímavé je rovněž sledování vztahu uspokojení z práce (u těch osob, které udaly, že mají placené zaměstnání) a dobrovolnické činnosti. Zatímco u žen nebyl prokázán statisticky významný rozdíl mezi skupinami, tj. nedá se uvažovat o souvislosti, u mužů je výsledek signifikantní dokonce na vysoké hladině ($p < 0,001$).

Výsledky však neukazují na to, že by dobrovolnická činnost kompenzovala eventuální frustraci z placeného zaměstnání, ale právě naopak – muži spokojenější v placeném zaměstnání se více angažují v dobrovolnických aktivitách. Mužů spokojených v placeném zaměstnání je mezi dobrovolníky 1,25krát více než mezi těmi, kteří se nezapojují do dobrovolnických aktivit. Koresponduje s tím i to, že naopak muži nespokojení v placeném zaměstnání se angažují v dobrovolnictví 0,5krát méně často a ti, kteří jsou střídavě spokojeni pak 0,68krát méně často než ti, kteří jsou stejně nespokojeni a přitom nezapojeni do dobrovolnictví.

Z hlediska výše příjmu se posuzované skupiny mezi sebou statisticky významně neliší, a to ani u jednoho pohlaví.

Psychické potíže a kouření

Hodnotily jsme, zda respondenti dle svých subjektivních výpovědí trpí úzkostmi, depresemi či mají problémy s alkoholem. Rozdíly mezi skupinami nejsou statisticky signifikantní, tedy patrně nelze uvažovat o možné provázanosti psychického stavu s vykonáváním dobrovolnických aktivit.

U žen byla ovšem v hodnocení úzkosti nulová hypotéza zamítnuta jen velmi těsně ($p=0,58$), přičemž případný rozdíl by byl mezi skupinou současných dobrovolnic, kde je 28,8 %, které úzkostmi netrpí a mezi skupinou žen, které nikdy dobrovolnickou činnost nevykonávaly a netrpěly úzkostmi (těch je 38,6 %). Z toho by plynul pracovní závěr, že více se angažují ženy trpící úzkostmi. Vzhledem k tomu, že rozdíl mezi skupinami je patrný (byť ne statisticky významný), doporučovaly bychom zvážit eventuální další výzkum v této oblasti, který by výše nastíněnou problematiku cíleně pokrýl a analyzoval.

Tab. č. 3 – dobrovolnictví dle kouření, muži, ženy (v %)

Kouření	Ženy – dobrovolná práce			Muži – dobrovolná práce		
	Ano, nyní	Ano, dříve	Ne, nikdy	Ano, nyní	Ano, dříve	Ne, nikdy
Nekuřák	86,9	76,1	76,5	70,7	71,9	67,2
Slabý kuřák (1-4 cigarety/den)	1,3	2,8	4,7	5,6	5,0	4,3
Silný kuřák (> 4 cigarety/den)	11,9	4,7	18,8	23,7	23,0	28,4
	$\chi^2 = 15,298; p < 0,01$			ns		

p = hladina významnosti (p hodnota se týká rozložení kontingenční tabulky)
ns = nesignifikantní

Z tabulky č. 3 vyplývá, že statisticky významné rozdíly byly nalezeny jen v podsouboru žen, přičemž nekuřáček je dle RR mezi dobrovolnicemi 1,14krát více než těch, které se nikdy neangažovaly. Zajímavá zjištění jsou i ve skupině silných kuřáček – nejméně je těch, které

dobrovolnickou činnost vykonávaly někdy v minulosti, dále potom aktuálních dobrovolnic (dle RR je jich 2,53krát více než těch v minulosti) a nejvyšší zastoupení je v podskupině těch, které nikdy tuto činnost nevykonávaly (4,0krát více než v minulosti a 1,58krát více než současných dobrovolnic). U mužů nejsou rozdíly mezi skupinami signifikantní.

Sebehodnocení

Sebehodnocení jsme sledovaly pomocí Rosenbergova dotazníku RSES. Ani zde nebyly nalezeny statisticky významné rozdíly mezi skupinami, a to ani u žen ani u mužů.

Blízký, partnerský vztah

Ověřovaly jsme také hypotézu, podle které může angažovanost v dobrovolnické činnosti nahrazovat nedostatek partnerské blízkosti. Za tím účelem jsme hodnotily jednak výpovědi respondentů o tom, zda v současné době mají partnera/partnerku, a dále také, zda se v předchozích čtyřech letech rozvedli. (Toto časové rozmezí je dáno logikou našeho dotazníkového šetření, které probíhá vždy v několikaletých cyklech. Zde je tedy zachyceno období od vyplnění předešlého dotazníku, resp. změny, ke kterým za tuto dobu u respondentů došlo.)

Mezi dobrovolnicemi je 9,3 % žen, které se rozvedly. Mezi těmi, které nikdy dobrovolnickou činnost nevykonávaly, je rozvedených žen 6,4 %. Nicméně rozdíl není statisticky významný. Žen dobrovolnic, které v současné době nemají partnera, je 7,1 %. Žen, které se dobrovolnictví nikdy nevěnovaly a též partnera nemají, je 8,2 % – rozdíl opět není statisticky významný.

Podobně je tomu u mužů. Mezi dobrovolníky je 4,5 % mužů, kteří prodělali rozvod (v nedobrovolnické skupině jsou to 3,0 %). Z těch, kteří v současné době nemají partnerku, se dobrovolnictví věnuje 1,5 %, mezi nedobrovolníky jich je 2,1 %. Rozdíly tedy opět nejsou signifikantní.

Víra v boha

Sledovaly jsme, zda jsou respondenti věřící¹⁴, a pokud ano, zda ve víře rovněž vychovávají své potomky.

Tab. č. 4 – dobrovolnictví dle víry v boha, muži, ženy (v %)

Víra	Ženy – dobrovolná práce			Muži – dobrovolná práce		
	Ano, nyní	Ano, dříve	Ne, nikdy	Ano, nyní	Ano, dříve	Ne, nikdy
Věřící	48,4	25,0	23,3	33,0	21,9	18,3
Není si jist/a	26,4	38,2	28,2	18,9	32,1	22,8
Nevěřící	25,3	36,8	48,5	48,1	46,0	58,8
	$\chi^2 = 60,872; p < 0,001$			$\chi^2 = 35,267; p < 0,001$		

p = hladina významnosti (p hodnota se týká rozložení kontingenční tabulky)

Z tabulky č. 4 je patrné, že u žen koresponduje dobrovolnictví s vírou velmi průkazně. Téměř polovinu dobrovolnic tvoří právě věřící ženy (a naproti tomu stejný, tedy poloviční, podíl je nevěřících žen, které nikdy dobrovolnickou činnost nevykonávaly).

U mužů je rozložení poněkud odlišné. Platí sice taktéž, že v podsouboru, který se nikdy dobrovolnictví nevěnoval, je nejvíce nevěřících (téměř 60 %), ovšem i v podsouboru aktuálních dobrovolníků nalezneme téměř polovinu nevěřících a až poté třetinu věřících mužů.

U žen koresponduje s dobrovolnickou činností i zjištění, že vychovávají své dítě ve víře, přičemž takto vychovávajících věřících matek je 60,9 % ve skupině současných dobrovolnic,

¹⁴ V naší práci jsme nerozlišovaly náboženskou konfesi, pouze obecně ověřovaly, zda mají respondenti jakékoliv náboženské přesvědčení.

54,5 % ve skupině dřívějších dobrovolnic a jen 47,7 % nikdy se neangažujících ($\chi^2 = 6,709$; $p < 0,05$). U mužů tato souvislost nebyla prokázána.

Počet přátel a sociální opora

Hodnotily jsme také počet přátel a osob, kterým se respondenti mohou svěřit s osobními problémy (tj. důvěrní přátelé – viz tabulka č. 5). Ověřovaly jsme tak hypotézu, zda se nedostatek blízkých vztahů nekompensuje v dobrovolnické činnosti.

Tab. č. 5 – dobrovolnictví dle sociálních vztahů, muži, ženy (v %)

Počet přátel	Ženy – dobrovolná práce			Muži – dobrovolná práce		
	Ano, nyní	Ano, dříve	Ne, nikdy	Ano, nyní	Ano, dříve	Ne, nikdy
0	3,2	5,3	2,6	2,6	2,2	4,2
1 - 4	29,9	30,3	40,4	35,3	35,5	44,9
Více než 4	66,8	64,5	57,0	62,0	62,3	51,0
	$\chi^2 = 11,238$; $p < 0,05$			$\chi^2 = 15,459$; $p < 0,01$		
Důvěrní přátelé						
0	1,1	7,9	3,8	5,3	1,4	7,8
1 - 4	75,8	68,4	79,5	73,9	79,9	78,6
Více než 4	23,1	23,7	16,7	20,8	18,7	13,6
	$\chi^2 = 13,791$; $p < 0,01$			$\chi^2 = 17,632$; $p < 0,001$		

p = hladina významnosti (p hodnota se týká rozložení kontingenční tabulky)

Zdá se, že angažovanost v dobrovolnictví rozšiřuje počet přátel¹⁵. Jak ženy, tak muži-dobrovolníci častěji udávají počet přátel vyšší než čtyři (dle RR je to u žen 1,17krát a u mužů 1,22krát častěji než neangažujících se). U mužů zároveň souhlasí i poněkud vyšší izolovanost nedobrovolníků (tj. 1,62krát častěji než dobrovolníci udali, že nemají žádného přítele), naopak u žen se takto izolovány nejčastěji označují ty, které se angažovaly v dobrovolnické práci někdy v minulosti (2,04krát více než nikdy se neangažující a 1,66krát oproti aktuálním dobrovolnicím).

Počet opravdu důvěrných přátel (tj. osob, kterým se mohou svěřit s osobním problémem) je nižší, a to jak u žen tak mužů. Nejčastěji se pohybuje v rozmezí 1–4 osoby. Ženy, které uvedly vyšší počet než čtyři osoby, se 1,4krát častěji (dle RR) věnovaly dobrovolnické činnosti, ať již v současnosti, nebo v minulosti. U mužů je tomu podobně.

Pokud pomocí velmi hrubého členění rozdělíme naše zkoumané proměnné na osobnostní a sociální (osobnostní – pohlaví, spokojenost v práci, víra, psychické potíže a kouření, sebehodnocení; sociální – vzdělání, ne/zaměstnání, příjem, počet přátel, rozvod, ne/existence partnera/ky), dospějeme k závěru, že o něco větší vliv na dobrovolnickou angažovanost mají proměnné sociální, kde se nám na našem vzorku respondentů projevilo více statisticky významných závislostí, konkrétně v případech vzdělání, ne/zaměstnání a počtu přátel.

¹⁵ Samozřejmě jako velmi často ve společenských vědách mohou vzniknout jisté pochybnosti o směru naznačené kauzality. Nicméně se domníváme, že eventuelní opačná kauzalita (tzn. pokud má nějaká osoba rozsáhlou síť přátel, vede ji to k angažovanosti v dobrovolnictví) je méně pravděpodobná, než je kauzalita námi upřednostněná (tzn. pokud nemá nějaká osoba mnoho přátel či známých, získá je často poté, co se zapojí do dobrovolných aktivit). Jde o typický problém, určit směr závislosti není vždy jednoznačně možné a vyžaduje to mnohdy velmi podrobné studie. Ovšem nedomníváme se, že by tento typ hlubšího analyzování měl být smyslem tohoto textu.

DISKUSE, ZÁVĚR

Potvrdilo se nám, že vzdělání představuje velmi důležitý aspekt v tom, zda dotyčný/á vykonává dobrovolnickou práci. V našem souboru se v relativních číslech věnuje dobrovolnictví nejvíce respondentů s vysokoškolským vzděláním a nejméně těch se základním vzděláním, přičemž tento trend můžeme pozorovat jak u mužů, tak i u žen. Toto naše zjištění plně koresponduje se zjištěním Friče a kol. (2001); podobně např. Penner a kol. (2005, cit. dle Zášková, Mlčák, 2009); Wilson (2000); též Oesterle a kol. (2004).

Hypotéza o vlivu náboženské víry se potvrdila jen částečně, pouze v případě žen, kdy je průkazně v přímé úměře s jejich angažovaností. Totéž (opět jen v případě žen) platí, pokud vychovávají ve své víře i dítě. U mužů je situace komplikovanější, u současných dobrovolníků i dřívějších dobrovolníků platí nepřímá úměra – nevěřící se mnohem více angažují v dobrovolnických aktivitách. Toto překvapivé zjištění by si jistě zasloužilo samostatnější a cílenější studii.

Pozitivní asociaci víry a dobrovolnických aktivit dokládají Serow, Dreyden (1990, cit. dle Gerstein a kol., 2004). Vliv víry (avšak bez rozdílu pohlaví) potvrzují i Frič a kol. (2001), s tím, že jde o přímou úměru víry s dobrovolnickou aktivitou. Stejní autoři dokládají, že náboženská morálka plus subjektivní představy o „správném“ způsobu života jsou dominantní motivací pro celých 41 % dobrovolníků, opět ale bez rozlišení jejich pohlaví.

Naopak naše hypotéza o tom, že mezi dobrovolníky bude více žen, se na našem souboru nepotvrdila. Snad lze tuto skutečnost vysvětlit velkým množstvím povinností, které byly nuceny naše respondentky vykonávat (připomínáme, že data pocházejí z doby, kdy bylo jejich dětem 11 let, tedy se nacházely ve stádiu rané adolescence, dále se patrně přidružily povinnosti v domácnosti plus povinnosti pracovní atd.) (srov. Oesterle a kol., 2004).

Z výše řečeného lze usoudit, že ani úvahy o silnější vnímavosti žen vůči tzv. „emocionální nákaze“ – viz výše Hoffman (1977; též Doherty, 1995; obě dle Zášková, Mlčák, 2009) - naše studie implicitně nepotvrdila, byť jsme tento aspekt nikterak explicitně neměřily. Otázkou je, zda by jakýkoliv způsob měření byl v našem zcela specifickém vzorku relevantní (je třeba znovu upozornit, že jde o velmi vytížené matky v produktivním věku). Je však možné, že se ženy do dobrovolnických aktivit zapojí ve věku pozdějším, neboť dle Friče a kol. (2001) jsou druhou nejsilnější dobrovolnickou skupinou právě ženy ve věku 50–60 let.

Naše zjištění částečně potvrzuje závěry Lennonové a Eisebergové (1987, cit. dle Zášková, Mlčák, 2009), podle kterých mohou být genderové diference ovlivněny metodikou jejich měření. Též můžeme zvažovat vliv rozdílnosti sociokulturních aspektů na základě zjištění Wilsona (2000), který uvádí, že ačkoliv v USA působí ženy v dobrovolnickém hnutí častěji, v Evropě nejsou tyto rozdíly tak znatelné. Naopak k tomu podotýkají Tošner, Sozanská (2002); Šormová, Klégrová (2006, cit. dle Zášková, Mlčák, 2009), že právě v tomhle ohledu je Česká republika výjimkou – ženy se zde angažují více než muži.

Nepotvrdila se naše hypotéza, že osoby s větším příjmem budou vyvíjet vyšší dobrovolnickou aktivitu, což platí v případě žen i mužů. Nepotvrdil se tak ani výše citovaný názor Putnama (2000, cit. dle Zášková, Mlčák, 2009). Lze však předpokládat, že osoby s vyšším příjmem mohou spíše volit formu finančního daru, tato forma dobrovolnictví však byla z našeho sledování vyňata.

Vliv volného času byl potvrzen pouze v případě žen, nikoliv v případě mužů. Analogicky jako v předchozí hypotéze – nepotvrdil se názor Putnama (2000, cit. dle Zášková, Mlčák, 2009). Podobně jako v hypotéze o vlivu pohlaví (viz výše) můžeme za jednu z hlavních příčin považovat přetíženost žen v produktivním věku povinnostmi o rodinu a domácnost.

Poslední hypotéza o možné kompenzaci osobní frustrace prostřednictvím dobrovolnické angažovanosti (srov. Matoušek, 2007) se nám potvrdila pouze v případě ne/zaměstnanosti u žen, kdy se ženy bez zaměstnání zapojují mnohem více než ženy zaměstnané. Korespondo-

valo by to s naší předchozí úvahou, že ženy mnohdy nevykonávají dobrovolnickou činnost vzhledem k přemíře povinností doma i v zaměstnání. U mužů je závislost právě opačná – zaměstnaní muži se dobrovolnický angažují více.

Pokud jde o dobrovolnickou činnost vzhledem k uspokojení z placené práce, u žen se žádná závislost neprokázala, u mužů je u spokojených zaměstnaných větší počet dobrovolníků. Lze usuzovat, že k sebenaplnění u muže nepostačuje pouze subjektivně uspokojující zaměstnání, byť je placená práce u mužů vnímána jako nesmírně důležitá součást jejich života (viz například Foltová a kol., 2011).

Oproti našemu očekávání se též neprokázalo, že by bylo dobrovolnictví jakousi kompenzací za nedostatek sociálních kontaktů či přátel, a to platí jak v případě mužů, tak žen, vidět to lze v kategorii „přítel“ i „důvěrný přítel“. Otázkou však zůstává, kterým směrem zmíněná závislost působí – tedy zda se lidé bez přátel méně angažují v dobrovolnické činnosti, nebo zda naopak dobrovolnická činnost rozšiřuje spektrum možností, jak získat přítele, třeba i důvěrného.

V případě kouření je nekuřáček mezi dobrovolnicemi nejvíce, u mužů žádný vztah nalezen nebyl. Další uvažované kompenzace frustrací (psychické potíže, sebehodnocení, partnerský vztah) nebyly statisticky doloženy.

Některé netypické výsledky můžeme jistě částečně přičíst vlivu toho, že v naší práci disponujeme (jak již bylo zmíněno) netypickým vzorkem populace. Tento soubor, na rozdíl od dalších vzniklých standardním postupem v jiných empirických výzkumech dobrovolnictví, zahrnuje dobrovolníky s podobným věkovým rozložením, místem bydliště i v podobné životní fázi – v produktivním věku. Vyplývá z toho rovněž potřeba v dalších navazujících výzkumech zohledňovat i konkrétní životní etapu dobrovolníků.

Z výše načrtnutého zjištění se zdá patrné, že vzdělání je rozhodujícím činitelem v tom, zda se dotyčný rozhodne vykonávat některou z dobrovolnických aktivit. Další, ať již z osobnostních či sociálních proměnných, hrají jistě svoji roli, avšak tato role je patrně již více kontextuální (srov. např. Rushton, 1984; Penner, Finkelstein, 1998; obé cit. dle Záškodná, Mlčák, 2009; Gerstein a kol., 2004).

V našich podmínkách navíc musíme zohlednit skutečnost, že nejsme ani dvacet let po převratu z hlediska provádění dobrovolnických aktivit zcela „zaběhnutou“ a standardní zemí. Počet dobrovolníků však mezi novou mladou generací narůstá, objevují se i nové formy aktivit, jako například zmíněné firemní dobrovolnictví. Dá se tedy očekávat, že v budoucnosti se rozvine dosud skrytý potenciál pro dobrovolnické aktivity občanů. Tím se budeme přibližovat západním zemím, kde byla tato tradice (na rozdíl od nás, kde ji násilně přervaly a zprofanovaly totalitní režimy) kontinuálně pěstována.

Vzhledem k tomu, že vzdělání se projevilo jako velmi významný faktor, navrhovaly bychom zavedení mechanismů celoživotního vzdělávání a výchovy uchazečů o dobrovolnickou práci s nadějí posílit nejen jejich osobní růst, ale i rozšiřovat řady budoucích dobrovolníků jejich prostřednictvím, ať již přímým (osobní nábor a motivace) tak i nepřímým (zviditelňování výsledků jejich práce a příklad pro ostatní).

Dalším významným faktorem je nezaměstnanost (tj. více volného času) u žen – tyto ženy daleko častěji volí alternativu v dobrovolnické činnosti. Totéž ovšem nelze říci o mužích. A právě zde vidíme další nevyužitý prostor – právě nezaměstnané muže je podle našeho názoru třeba více motivovat k dobrovolnickým aktivitám, například užší spoluprací a koordinací neziskových dobrovolnických organizací a úřadů práce. Nejen, že by se tímto způsobem podařilo „rekrutovat“ nové dobrovolníky, ale tato možnost by mohla být přínosná i pro nezaměstnané muže. Je prokázanou skutečností (srov. Foltová a kol., 2011), že pro muže je prožitek nezaměstnanosti mnohem těžší zkušeností než pro ženy. Takto by jim mohla být nabídnuta smysluplná aktivita, nevyšli by z pracovních návyků a udrželi by si svoji osobní integritu, která bývá v jejich případě často narušena.

Tato práce byla napsána s podporou grantu IGA MZ ČR 9669-4/2008.

Zkratky:

ELSPAC = European Longitudinal Study of Parenthood and Childhood (Evropská dlouhodobá studie rodičovství a dětství)

LITERATURA

- Atkins, R., Hart, D., & Donnelly, T. M. (2005). The Association of Childhood Personality Type With Volunteering During Adolescence. *Merill – Palmer Quarterly*, 51 (2), 145–162.
- Eisenberg, N., Guthrie, I. K., Cumberland, A., Murphy, B. C., Shepard, S. A., Zhou, Q., & Carlo, G. (2002). Prosocial development in early adulthood: A longitudinal study. *Journal of Personality and Social Psychology*, 82 (6), 993–1006.
- Foltová, L., Schovancová, R., & Okrajek, P. (2011). Psychosociální dopad nezaměstnanosti na životní situaci rodiny. *Sociální práce/Sociálna práca*, 11 (2), 85–95.
- Frič, P. a kol. (2001). Dárcovství a dobrovolnictví v České republice. Praha: Agnes, 2001.
- Gerstein, L. H., Wilkeson, D.A., & Anderson, H. (2004). Differences in Motivations of Paid Versus Nonpaid Volunteers. *Psychological Reports*, (94), 163–175.
- Haumerová, P. (2007). *Dobrovolnictví jako přirozená součást života*. Bakalářská práce. Brno: MU, nepublikováno.
- Havrdová, Z. In Koucká, P. (2007). Dobrovolníci versus profesionálové. *Psychologie Dnes*, 13 (2), 34–37.
- Hučín, J. (2003). Dobrovolníci jsou obrazem společnosti. *Psychologie Dnes*, 9 (10), 24–25.
- Matoušek, O. In Koucká, P. (2007). Dobrovolníci versus profesionálové. *Psychologie Dnes*, 13 (2), 34–37.
- MF DNES, 10. 3. 2011, s. C5.
- MF DNES, 26. 5. 2011, s. C7.
- Oesterle, S., Johnson Kirkpatrick, M., & Mortimer, J. T. (2004). Volunteerism during the Transition to Adulthood: A Life Course Perspective. *Social Forces*, 82 (3), 1123–1149.
- Plagnol, A.C., & Huppert, F.A. (2010). Happy to Help? Exploring the Factors Associated with Variations in Rates of Volunteering Across Europe. *Social Indicators Research*, (97), 157–176.
- Pospíšilová, T., & Frič, P. (2010). Vzory a hodnoty dobrovolnictví. (s. 19–28). In *Sborník konference „Dobrovolnictví v české společnosti“*, Kroměříž.
- Tošner, J., & Sozanská, O. (2002). *Dobrovolníci a metodika práce s nimi v organizacích*. Praha: Portál.
- Wardell, F., Lishman, J., & Halley, L. J. (2000). Who Volunteers? *British Journal of Social Work*, (30), 227–248.
- Wilson, J. (2000). Volunteering. *Annual Review of Sociology*, 26 (1), 215–240.
- Zášková, H., & Mlčák, Z. (2009). *Osobnostní aspekty prosociálního chování a empatie*. Praha: Triton.